Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1944-12-25, iš Štuthofo – į Greifsvaldą

Lager, d. 25-12-44

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Lager, d. 25-12-44

Vanduk, mano mylima-miela! Vor einigen Tagen kam Dein lieber trauriger Brief. Gestern, 24, am Kūčios-Abend veranstaltete unserer Block das gemeinsames Essen. Ich blieb fein davon. Ich ging früh ins Bett um ungestört an Dich u. Dalia denken zu können. Den ganzen Abend, die ganze Nacht habe ich das Brausen des Meeres gehört. Ich hoffe, Du hast auch meine Gedanken gehört. Ich weiss nicht, im Traum oder in Wirklichkeit habe ich Dich u. Dalia gesehen. Vanduk, über mein Leben kann ich nicht Dir schreiben. Physisch geht es mir nicht schlecht. Ich bin gesund und satt. Heute mit dem Arzt u. einigen meinen sehr guten Kameraden haben wir gemeinsames Frühstück gehabt, – bestimmt besser als Du u. Dalė. Ich habe noch viele Vorräte, die Du mir geschickt hast. Vanduk, ich bitte Dich, schicken mir keine Lebensmitteln mehr, – Du brauchst mehr, als ich!

Daliuk, mano miela! Dein Brief hat meine Seele so berührt, dass lange könnte ich nicht Dir antworten. Danke, Daliuk, – viel Dank! Ich bin sehr traurig, dass ich Dich sehe nicht, dass Deine Jugend vergeht in solchen Umständen, dass kann ich Dich zum Neujahr nur in solchen Umständen begrüssen. Doch, Daliuk, Dein Vater wird nichts tun, wofür in der Zukunft Du schämen dürfte. Mein irdisches Last trage ich stolz u. ehrlich. Übrigens, brauche ich schon nicht viel von dem Leben. Die Reste meines Lebens werde ich Dir widmen, da Deine Jugend schöner würde. Ich verstehe, Daliuk, Deine Gedanke u. Deine Gefühle, – einst war ich auch jung. Ja, gegenwärtige Zeit ist für Dich verloren, – nichts zu machen. Wir mit Mama haben auch seinerzeit einige Jahre verloren. Der Krieg wird nicht ewig dauern. Wir mit Mama werden nachher nur für Dich leben. Wir mit Mama haben schon unsere beste Zeit schon vorbei, – wir haben gut gehabt, – wir haben Dich, – es genügt für unseren Glück. Wie bin ich stolz u. wie bin ich Dir dankbar, dass Du so brav bist. Das Bewusstsein, dass meine Tochter so brav ist, erleichtert mir meine traurige innere Einsamkeit in der Einsperrung. Deine Zeit ist zu blühen, meiner – zu verwelken, doch habe ich noch genug der inneren Kraft zum Dichten, zum Schöpfen. Ich werde noch Werke schaffen – ich habe noch der Kraft – ich werde noch schaffen, dass Du über Dein Vater stolz würdest! Den ganzen Unsinn meines Schicksals werde ich ausharren, – wir werden wieder in unserem freiem unvergleichlich lieben Vaterlande leben. Du mit deiner Künstlerischer Seele wirst noch meine Lieder über unsere Felder und Wälder zuhören. Sage Mama, dass Sie soll nicht wegen mich kümmern. Ich brauche von Ihnen nur Briefe. Jeder Brief bringt mir die innere Wärme, – ich fühle Euch, – ich bin wieder nicht einsam in der Welt. Ich warte, Daliuk, an die Stunde, wann werde ich mit Dir in unserer wunderbarschönen Muttersprache sprechen können. Ich danke Dir, Daliuk, ich segne Dich, – ich küsse Dich. Mit Worten kann ich Dir nicht mehr sagen, – Du verstehst mich ohne Worten. Sei gesegnet, Daliuk, – Du!

Vanduk! Unsere Quarantäne, scheint es, wird bald aufgehoben. Aus Berlin kommen die Nachrichten über die Wendung unseres Schicksals. Wir sind wieder ein Objekt der Verhandlungen geworden. In diesem Spiel wird der Schwächere verlieren, – und wir werden weiter eingesperrt sitzen. Ich bin innerlich vorbereitet bis Kriegsende in der Einsperrung zu warten. Vanduk, ich bitte Dich, sei stark, sei kräftig, bis werde ich zu Ihnen zurückkehren, – dann werde ich Dich ablösen. Man will die Opfern haben. Wir haben mit Dir die schweren Opfern gebracht, – doch, ich bin überzeugt, – unsere

Opfern werden einst die Früchte bringen. Es gibt auch ein Sinn in der Torheit. Mache etwas menschlicheres für Dich u. Dalė am Sylvester Abend. Vanduk, sei nicht traurig, – wir werden noch unseres Leben meistern. Ich grüsse Dich aus meiner Einsamkeit zum Neujahr, – mano mylima, mano numylėta Vanduk-Vanduk!

Dein Bal [1r] // [1v] //

Prof. dr. Balys Sruoga
Stutthofo stovykla prie Dancigo
XI blokas

Stovykla, [19]44-12-25

Vanduk, mano mylima miela! Prieš kelias dienas atkeliavo Tavo mielas liūdnas laiškas [1]. Vakar, 24 d., Kūčių vakarą, mūsų blokas surengė bendrą vakarienę [2]. Aš joje nedalyvavau. Anksti nuėjau miegoti, kad galėčiau netrukdomas galvoti apie Tave ir Dalią. Visą vakarą, visą naktį girdėjau jūros ošimą. Tikiuosi, Tu taip pat išgirdai mano mintis. Nežinau, sapne ar realybėje mačiau Tave ir Dalią. Vanduk, negaliu Tau rašyti apie savo gyvenimą. Fiziškai jaučiuosi neblogai. Esu sveikas ir sotus. Šiandien pusryčiavom kartu su gydytoju ir keliais labai gerais draugais, – tikrai geriau nei Tu ir Dalė. Dar turiu nemažai atsargų, kurias Tu man buvai atsiuntusi. Vanduk, prašau Tavęs, nesiųsk man daugiau maisto, – Tau reikia daugiau, nei man!

Daliuk, mano miela! Tavo laiškas taip sujaudino mano sielą, kad ilgai negalėjau Tau atsakyti. Ačiū, Daliuk, – labai ačiū! Man taip liūdna, kad Tavęs nematau, kad Tavo jaunystė praeina tokiomis aplinkybėmis, kad aš tik taip galiu pasveikinti Tave su Naujaisiais metais. Tačiau, Daliuk, Tavo tėvas ateityje nepadarys nieko, dėl ko turėtum gėdytis. Savo žemiškąją naštą nešu išdidžiai ir sąžiningai. Beje, man nebedaug iš gyvenimo ir tereikia. Visą likusį savo gyvenimą skirsiu Tau, kad Tavo jaunystė būtų gražesnė. Suprantu, Daliuk, Tavo mintis ir jausmus, – kažkada ir aš buvau jaunas. Taip, dabartis išbraukta iš Tavo gyvenimo, – nieko nepadarysi. Mes su Mama anksčiau irgi praradome keletą metų. Karas netruks amžinai. Po to mes su Mama gyvensim tik dėl Tavęs. Mums su Mama geriausi laikai jau praėjo, – mums buvo gerai, – mes turim Tave, – to užtenka mūsų laimei. Kaip aš didžiuojuosi ir kaip esu Tau dėkingas, kad esi tokia gera. Suvokimas, kad mano dukra tokia šauni, palengvina liūdną vidinę vienatvę lageryje. Tavo metas – žydėti, o mano – vysti, tačiau aš dar turiu pakankamai vidinės jėgos rašyti, kurti. Aš dar sukursiu veikalų – dar turiu jėgos – aš dar sukursiu tokių dalykų, kad Tu didžiuosies savo tėvu! Ištversiu visas savo likimo nesąmones, – mes vėl gyvensim mūsų laisvoje labai mylimoje Tėvynėje. Ten savo meniška siela dar išgirsi mano dainų apie mūsų laukus ir miškus. Pasakyk Mamai, kad nesijaudintų dėl manęs. Man reikia tik Jūsų laiškų. Kiekvienas laiškas atneša man vidinės šilumos, – aš jaučiu Jus, – aš vėl nesu vienišas pasaulyje. Laukiu, Daliuk, tos valandos, kai galėsiu kalbėti su Tavimi mūsų nuostabiai gražia gimtąja kalba. Ačiū Tau, Daliuk, laiminu Tave, – bučiuoju Tave. Žodžiais nieko Tau nebegaliu pasakyti, Tu supranti mane be žodžių. Būk palaiminta, Daliuk, – Tu!

Vanduk! Mūsų karantinas, atrodo, netrukus bus atšauktas [3]. Iš Berlyno ateina žinios apie mūsų likimo pasikeitimą. Mes vėl tapom derybų objektu. Šiame žaidime pralaimės silpnesnis, – o mes ir toliau sėdėsim uždaryti. Esu pasirengęs sėdėti čia iki karo pabaigos. Vanduk, prašau Tavęs, būk stipri, būk ištverminga, kol pas Jus sugrįšiu, – tada Tave pavaduosiu. Norima aukų. Mes su Tavim daug paaukojom, – bet, esu įsitikinęs, – mūsų aukos ateityje duos vaisių. Pasmės yra ir beprotybėje. Paruošk ką nors žmoniškesnio sau ir Dalei Naujųjų metų vakarui. Vanduk, nenusimink, – mes dar susitvarkysim gyvenimą. Sveikinu Tave iš savo vienatvės su Naujaisiais, – mano mylima, mano

numylėta Vanduk Vanduk!

Tavo Bal [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

[1] Spėtina, kad Vanda Sruogienė galėjo rašyti apie tai, kaip Greifsvalde susibūrę lietuviai ruošėsi sutikti paleistus iš Štuthofo kalinius: „Laikas bėgo, visos mintys spietėsi apie ateinančias Kalėdas, ruošėmės sutikti mūsų įkaitus. […] Atblokšti į Greifsvaldą lietuviai susimetėm, nutarėm suruošti bendras Kūčias ir prie šventiško stalo priimti taip karštai laukiamuosius. Juk, be mudviejų, dar savo vyro ir tėvo laukė Marija Mackevičienė su dukromis. Moterys parengė labai kuklius, kiek įmanoma, panašius į to vakaro tradicinius valgius. Viename kukliame restoranėlyje buvo paruoštas bendras stalas vakarienei, uždegtos žvakės. Jau kelias dienas laukusios savųjų, nuo pat ryto Kūčių dieną susijaudinusios laukėm…
Tylomis pavalgėm ir skaudama širdim grįžom į savo kambarius… Nesulaukėm… Apsižiūrėjau, kad prie mums skirtų trijų vietų ant stalo buvau padėjus tris išgelbėtus senus šeimos sidabrinius šaukštus, o namo parsinešiau tik du. Vėl blogas omen, pagalvojau.
Taip liūdnai praleidom 1944 metų Kūčias, Kalėdas, apie kurias Balys savo laiškuose nostalgiškai, skausmingai parašė… viename paskutiniųjų laiškų, gautų iš Stutthofo…“ (Vandos Sruogienės užrašai, in: Dalia Sruogaitė, Atminties archeologija, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 134).
1944 m. Kūčios Šuthofe emociniu aspektu buvo panašios į Greifsvaldo lietuvių: „Kūčios šiemet buvo labai liūdnos. Toji didžiausioji lietuvių šeimos šventė mums atnešė tik kartų skausmą, nes daugelis mūsiškių nežinojo, ar jo šeima bei artimieji sėdasi prie bendro stalo, ar žuvo karo viesule, ar šąla tolimo Sibiro taigose. O ir tie negausūs, kurių artimiausieji buvo pasitraukę į vakarus, buvo nusiminę, negalėdami Kūčias praleisti drauge.
Ir tos kalbos, ir tie žodžiai, kurie skambėjo iš mūsų bendro likimo brolių lūpų, negalėjo išblaškyti didžiojo sielvarto, nė sustabdyti ašarų, kurios telkėsi mūsų akyse ir širdyse“ (Antanas Gervydas, *Už spygliuotų vielų*, (ser. Lietuvių spaudos draugija, Nr. 2), Chicago: Draugo spaustuvė, 1950, p. 165).

[2] „Gavę siuntinėliuose paplotėlių ir šieno, mes pasiklojome juos ant stalo, o latviai puošė savo eglutę. […] Prieš iškilmes buvo pasakyti sveikinimai […]“ (apie Kūčių vakarą lageryje plačiau žr. Stasys Yla, Žmonės ir žvėrys Dievų miške: Kaceto pergyvenimai, Putnam: Immaculata, 1951, p. 394–395).
„Graudžios ir kuklios Kūčios baigėsi. Kalėdinės giesmės ir lietuviškos dainos pamažu išblaškė liūdesį […].
Pirmąją Kalėdų dieną visus savo tautiečius apdovanojome nedideliais pakietėliais, kuriuose buvo maisto ir rūkalų. Kalinių gyvenimas visur šiandien judrus. Sveikina vieni kitus ir akių blizgesyje žaidžia tvirto įsitikinimo ugnelė, kad už spygliuotų užtvarų Kalėdų švęsti daugiau nebeteks. Blokai vieni kitiems siuntinėjo gražiai išpieštus ir dailiai parašytus sveikinimus ir linkėjimus, vakare ruošė meno ir muzikos programėles, į kurias kvietė ir kitų blokų atstovus“ (Antanas Gervydas, Už spygliuotų vielų, (ser. *Lietuvių spaudos draugija*, Nr. 2), Chicago: Draugo spaustuvė, 1950, p. 165).

[3] „Po ilgesnės tylos fronte, Kalėdų pirmąją dieną rusai pradėjo smarkų puolimą. Frontas vėl ėmė stumtis į vakarus. Pasimokę karo taktikos iš vokiečių, rusai kyliais veržėsi pirmyn, nuošaliai palikdami stipresnes ir labiau ginamas vietas. Tokiu būdu, aplenkę Karaliaučių, jie atsidūrė netoli Elbingo ir Dancigo, visai arti mūsų stovyklos“ (Antanas Gervydas, *Už spygliuotų vielų*, (ser. Lietuvių spaudos draugija, Nr. 2), Chicago: Draugo spaustuvė, 1950, p. 166).
Artėjant frontui, lagerio valdžia ėmė rūpintis ne epidemijos reikalais, o pabėgimu: „Štuthofas pradėjo ruoštis kelionei. Iš artimesnių įmonių ir fabrikų pradėta grąžinti į konclagerį vergų komandas, daugelis paties lagerio darbų sustabdyta, komendantūros biurai pradėti likviduoti, į dėžes kraunami įvairūs daiktai. Pirmiausia sukrauta ir skubiai išsiųsta neįkainuojamos brangenybės: Hitlerio ir Himmlerio portretai. Stalių dirbtuvėse mobilizuotos visos pajėgos, dirbančios dviem pamainom – dieną ir naktį. Jos gamina dėžes. Po kelių dienų iš lagerio niekas neišleidžiamas, laikraščiai nepristatomi, blokuose daromos revizijos: ieškoma, ar kartais nėra slaptų radijo imtuvų. Dirba tik kelios komandos, tarp jų ir mes – drabužių kamera. Komendantūros įsakymu skubiai atrenkami geresni drabužiai ir čia pat kraunami į maišus. Esesmanai pradeda varstyti duris, reikalaudami lagaminų. Žinia, kuriuo tikslu“ (Rapolas Mackonis, „Mes dar gyvi žmonės“, in: *Pragaro vartai – Štuthofas*, sudarė Alisa Rupšienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 476–477);
„Iš sandėlių skubos keliu ėmė dingti visokie daiktai. Pirmoje eilėje esesninkai ėmė tempti iš sandėlių kalinių lagaminus ir geresnius civilinius drabužius. Ėmė apsirūpinti visokiem atvejam. Paskui esesninkus ėmė tais pačiais dalykais rūpintis ir kaliniai. Daugiausia civiliniais drabužiais. Lagaminų nebeliko. Ėmė gaminti juos DAW dirbtuvės, ėmė siūti kelionės maišus. Valdžia ėmė pakuotis daiktus ir brangenybes. Pirmoji pradėjo dokumentus viešai deginti ligoninė. Ją tučtuojau pasekė politinis skyrius, kiemo pakrašty pleškindamas savo dokumentėlius ir byleles. […]
Visokie gandai plito juo labiau, kad valdžia uždraudė lageriui laikraščius gauti. Joks paštas, jokie laiškai, jokie siuntiniai nebeateidavo. Visi radijo aparatai iš visur buvo surankioti ir nežinia kur nukišti.
Nejauku pasidarė. Niekas nieko tikra nežinojo. Nežinojo net Mayeris. Kelis kartus skubos keliu klausė aukštesnės valdžios, kas daryti, kur ir kaip evakuotis, – jokio atsakymo negavo“ (Balys Sruoga, *Dievų miškas*, redagavo Donata Linčiuvienė, (ser. *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius*, Nr. 3), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 366–367).
Nepaisant pasikeitimų lageryje, „[s]tovyklos vadovybė nudavė esanti rami ir nuo kalinių slėpė savo sumanymus. O gal ir tikrai neturėjo jokių nurodymų iš aukštesnės vyresnybės“ (Antanas Gervydas, *Už spygliuotų vielų*, (ser. *Lietuvių spaudos draugija*, Nr. 2), Chicago: Draugo spaustuvė, 1950, p. 167).